

ТАРИХИЙ ҲАМДА ЗАМОНАВИЙ ТАЖРИБАЛАРНИ УЙҒУНЛАШТИРГАН ҲОЛДА ЎҚИТУВЧИНИНГ КАСБИЙ ТАФАККУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ МАДАНИЙ МОДЕЛЛАРИ

Сафарова Рохат Гайбуллаевна,
*педагогика фанлари доктори,
профессор, Т.Н. Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон
Педагогика фанлари илмий тадқиқот институти
Ўзбекистон, Тошкент*

Аннотация. Мақолада тарихий ҳамда замонавий тажрибаларни уйғинлаштирган ҳолда ўқитувчининг касбий тафаккуруни ривожлантиришнинг маданий моделлари кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар: Бўлажак ўқитувчи, педагогик тафаккур, тарихий мерос, касбий билимлар, ижтимоий маданий моделлар, педагогик нуқтаи назар, касбий фаолият, касбий компетенциялар.

Бугунги кунда бутун дунёда таълим жараёни ва унинг назарий-методологик асосларини тадқиқ этишга йўналтирилган педагогик изланишларнинг кўлами кенгаймоқда. Аксарият педагогик назариялар маданиятшунослик, аксиологик, акмеологик, фаолиятли, компетенциявий ва интегратив ёндашувларни ўзаро уйғунлаштиришни назарда тутган ҳолда амалга оширилмоқда. Чунки мазкур ёндашувлар, биринчи навбатда, инсоннинг кўпмаданиятли жамиятда яшаб фаолият кўрсатиши учун зарур компетенцияларни шакллантириш имкониятини кенгайтиришга хизмат қилади. Бугунги кунда бўлажак ўқитувчининг касбий билимларни эгаллаш майдонини кенгайтириш педагогик жараённи ташкил этишда, биринчи навбатда, маданиятшунослик ва акмеологик ёндашувга таянишни талаб қилади. Бунинг учун бўлажак ўқитувчиларнинг ўқув-билув кўникмаларини ривожлантириш, касбий ҳамда таянч компетенцияларни эгаллаш мотивларини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратиш, ўқувчилар ҳамда касбдошлари билан амалга ошириладиган диалогик муносабатларига маданий жараён сифатида ёндашишлари учун стимул ҳосил қилишга эътибор қаратиш талаб қилинмоқда. Касбий билимларнинг шахс тараққиётини таъминлаши натижасида бўлажак мутахассислар касбий

маҳорат – акме ҳамда педагогик маданият меъёрларини ўзлаштиришга муваффақ бўладиларки, ушбу билим, кўникма ва компетенцияларда ўзбек халқининг ижтимоий-маданий тажрибаси мужассамлашган бўлади.

Бўлажак ўқитувчиларнинг касбий маҳорат – акме ва касбий маданият сирларини ўрганишларига таъсир кўрсатадиган омиллар, шарт-шароитлар мавжуд. Булар сирасига

- кўп асрлик маданий педагогик тажрибалар;
- жаҳон миқёсида синовдан ўтган ва амалиётда ўзини оқлаган халқаро педагогик тадқиқотларнинг натижалар;
- инновацион технологиялар ва ёндашувларни кўрсатиш мумкин.

Маданиятшунослик ва акмеологик ёндашувлар доирасида, биринчи навбатда, бўлажак ўқитувчиларда касбий тафаккур ривожлантирилади. Чунки касбий тафаккур педагогнинг барча ҳаракатлари, ғоялари, билимларини ривожлантирувчи, тартибга солувчи ва компетенцияси сифатида намоён қилувчи, маданий педагогик фаолиятга туртки берувчи ходисадир.

Инсоният ўзининг бутун онгли фаолияти давомида ўқитувчининг педагогик тафаккурини ривожлантиришнинг фундаментал асосларини яратишга ҳаракат қилган. Мазкур фундаментал асосларнинг илк илдизлари эрамиздан олдинги юнон файласуфлари томонидан яратилган бўлса, Авесто[3], Қуръони Карим[1], Ҳадислар[2], ва Шарқ педагогик тафаккурининг ифодаси бўлган дурдона асарларда мутафаккир аждодларимиз томонидан муайян даражада ривожлантирилган. Жумладан, Афлотун, таълим-тарбия жараёнида тафаккурнинг аҳамияти ҳақида қуйидаги ҳикматли фикрларни баён қилади: “Тарбия уч нарсага эҳтиёж сезади: истеъдодга, илмга, машққа”.[7] Бу ўринда ўқитувчининг мантикий фикрлаш лаёқатига эгаллигига алоҳида эътибор қаратилган.

Фаробий эса ўқитувчи ва ўқувчи мулоқотининг аҳамияти касбий маҳоратнинг таълим жараёнида тутган ўрни ҳақида фикр юритиб

қуйидагиларни баён қилган: “Таълим фақат сўз ва ўргатиш билангина бўлади. Тарбия эса амалий иш, тажриба билан бўлади”. [8]

Беруний эса илм даргоҳига кирган талабанинг соғлом тафаккур юритишга қалб поклигига эришишга даъват қилган: “Илм даргоҳига кирар экансан, қалбинг кишини оздирувчи иллатлардан, одамни кўр қилиб қўядиган ҳолатлардан, чунончи, қотиб қолган урф-одатлардан, ҳирсдан, рақобатдан, очкўзликни қули бўлишдан озод бўлмоғи даркор”. [4]

Зеро, шахснинг касбий камолоти, унинг фикрлаш даражаси, яъни, касбий тафаккурида ўз ифодасини топади. Бугунги кунга келиб жаҳондаги касбий таълим назарияси ва амалиёти ривожланган барча мамлакатларда касбий педагогик тафаккурнинг тараққиётига самарали таъсир кўрсатадиган педагогик жараён сифатида қараб, уни такомиллаштиришга ҳаракат қилинмоқда.

Педагогик тафаккур ривожланган илғор мамлакатларнинг таълим тизими янги парадигмаларга ўтганлиги билан характерланади. Шу асосда бўлажак ўқитувчиларнинг педагогик тафаккури янги маданий-педагогик жараёнда ривожланади, мазкур жараёнда бўлажак ўқитувчининг касбий маҳорат – акмени эгаллаши учун қулай таълимий муҳит ва педагогик жараёни ташкил этиш талаб қилинади. Бўлажак ўқитувчининг педагогик тафаккурини ривожлантириш концепциясини яратиш ғоясини амалга ошириш зарурияти кучаймоқда. Шахснинг касбий тараққиёти, яъни, педагогик акмени эгаллаши, унда касбий тафаккурнинг ривожланиши ва педагогик билимлар ёрдамида динамик равишда такомиллашуви билан бевосита боғлиқ.

Касбий педагогик тафаккур педагогик фаолиятнинг сифати ва самарадорлигини белгилайди. Мазкур фаолиятнинг узлуксиз тарзда ривожланиши бир қатор педагогик омилларга боғлиқ. Ушбу омиллар ва педагогик шарт-шароитлари:

- бўлажак ўқитувчи касбий тафаккурининг замонавий билимлар, ёндашувлар ёрдамида ривожлантирилиши;
- бўлажак ўқитувчи билиш ҳаракатлари, усулларидан фойдаланишининг қўллаб-қувватланиши;
- рақамли педагогик воситаларнинг ўқув жараёнига самарали татбиқ этилиши;
- бой маънавий педагогик арсеналидан ўқув жараёнида мақсадли мувофиқ тарзда фойдаланалиши;
- касбий педагогик билимларнинг бўлажак ўқитувчи ижтимоий педагогик сингдирилишига эришилишини таъминлаш мақсадининг маданий характерга эга бўлган амалий-акмеологик характерга эга бўлган педагогик муҳитнинг яратилиши кабилар.

Бўлажак ўқитувчининг касбий тафаккури ўзининг ривожланиш даражаларига эгаллиги билан характерланади. Шунинг учун ҳам талабалар ўзларини қизиқтирган касбий билимларини эвристик методлар, рақамли педагогик технологиялар ёрдамида излаб топиш, ўзлаштириш ва касбий компетенциялар шаклида намоён қилишга эришадилар. Касбий қизиқишлар ва эҳтиёжлар педагогик тафаккур ёрдамида касбий ривожланиш мотивларига айланади. Мазкур мотивлар бўлажак ўқитувчининг касбий фаолият тажрибасини эгаллаш асосида узлуксиз ривожланишга ундайди. Агар бўлажак ўқитувчида педагогик тафаккур етарлича ривожланмаган бўлса, касбий билимлар унинг ижтимоий тажрибасига айнамасдан қолиб кетади. Бўлажак ўқитувчиларда педагогик тафаккурнинг шаклланишида хиссий билиш, интуиция, идрок, сезгилар ҳам алоҳида таъсир кучига эга.

Бўлажак ўқитувчилар педагогик ходисаларнинг мазмун-моҳияти, назарий асослари, ривожланиш динамикасини педагогик нуқтаи назардан ёндашган ҳолда англаб етишлари учун хиссий билиш, интуиция, идрок ва индуктив, дедуктив фикрлаш фаолияти яқиндан кўмаклашади. Бўлажак ўқитувчиларнинг етуклик – акмени эгаллашлари учун касбий тасаввурлар

ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бўлажак ўқитувчиларнинг педагогик тафаккури касбий билимларни рационал билиш натижасида вужудга келади. Бўлажак ўқитувчининг педагогик тафаккури назарий билимларни рационал ўзлаштириш маҳсули ҳисобланади. Шунинг учун ҳам педагогик тафаккур худди мана шу ўзлаштирилган касбий ахборотлар ва педагогик назарияларга таянади. Бўлажак ўқитувчилар фикрий фаоллик кўрсатишлари натижасида инсоният томонидан яратилган маҳсулдор педагогик таълимотлар, назариялар, методлар ва технологияларни ўзлаштириш, уларни касбий фаолиятлари давомида қўллашга муваффақ бўладилар. Бунинг учун биринчи навбатда, бўлажак ўқитувчиларнинг педагогик тафаккурини тизимли тарзда ривожлантириш механизмларини яратиш талаб қилинмоқда. Мазкур жараёнда маданиятшунослик ва акмеологик ёндашувларга устуворлик бериш алоҳида аҳамиятга эга. Бўлажак ўқитувчилар фикрий фаоллик кўрсатиш натижасида таълим жараёнидаги педагогик воқеликни рефлексиялаш ва муносиб баҳолаш лаёқатига эга бўладилар. Бўлажак ўқитувчиларнинг педагогик тафаккурини ривожлантириш учун уларни ақлий ва ҳиссий билиш усулларидан муайян изчилликда фойдаланишга тайёрлаш алоҳида аҳамиятга эга.

Бўлажак ўқитувчиларнинг педагогик тафаккурини ривожлантириш билиш босқичларида тадрижий тарзда амалга оширилади. Бўлажак ўқитувчиларда педагогик жараён моҳиятини англаш даражаси уларда педагогик тафаккурнинг қай даражада шаклланганлигига бевосита боғлиқ. Бўлажак ўқитувчилар касбий билимларни ҳиссий қабул қилиш натижасида жонли мушоҳада юритишга муваффақ бўладилар. Ақлий билиш фаолиятининг ривожланиши натижасида эса педагогика туркум фанлари ҳамда педагогик-психологияга оид илмий тушунчалар ва назарий маълумотларни ҳар томонлама пухта ўзлаштиришга муваффақ бўладилар. Умуман олганда бўлажак ўқитувчиларда педагогик тафаккурни тизимли тарзда ривожлантиришда ақлий, ҳиссий ҳамда эмперик билишнинг

имкониятларини уйғунлаштириш назарда тутилиши лозим. Айниқса, назарий билиш, яъни, назарий билимларни ўзлаштириш натижасида бўлажак ўқитувчининг педагогик тафаккурини бойитиш имкониятлари кенгайди. Натижада бўлажак ўқитувчилар фаразларни илгари суриш абстракциялаш лаёқатига эга бўладилар. Ақлий фаолият операциялари бўлажак ўқитувчиларнинг касбий билимларини чуқурлаштириб педагогик маҳорат – акмени эгаллашларини жаддаллаштиради. Назарий билимлар билан амалий фаолият тажрибасини уйғунлаштириш натижасида бўлажак ўқитувчиларда касбий компетенцияларни самарали шакллантириш имконияти вужудга келади. Натижада бўлажак ўқитувчиларда касбий маданиятга оид муайян кўникмалар таркиб топади. Талабалар касбий маълумотларни мантиқий таҳлил қилиб, уларнинг аҳамиятини англашга муваффақ бўладилар.

Бугунги кунда олий педагогик таълим олдида турган муҳим вазифалардан бири инновацион ёндашувлар ва замонавий билимлар, рақамли технологияларни ўз ичига олган ўқув модуллари когнитив блоклар ёрдамида бўлажак ўқитувчиларда педагогик тафаккурни шакллантиришдан иборат. Чунки педагогик тафаккур бўлажак ўқитувчилар фаолиятида ҳиссий билиш, амалий фаолият кўрсатиш ва назарий фикрлаш бирлигини таъминлашга хизмат қилади. Маълумки, педагогик тафаккур бўлажак ўқитувчининг касбий ривожланишларини турли босқичларида ўзига хос тарзда ривожланиш имкониятига эга. Бунинг учун биринчи навбатда бўлажак ўқитувчилар атрофида маҳсулдор ижодий-интеллектуал муҳит яратишни назарда тутиш алоҳида педагогик аҳамият касб этади. Турли ўқув операцияларни бажариш натижасида бўлажак ўқитувчилар янги педагогик ёндашувларга мурожаат қиладилар. Натижада талабаларда педагогик тафаккур ривожланиши кузатилиб таҳлилий фаолият кўрсатиш, фаразларни илгари суриш мантиқий жиҳатдан асосланган касбий хулосалар чиқариш фаолият алгоритмларини қўллаш педагогик вазиятларни моделлаштириш

кўникмаси жадал ривожланади. Бу эса истиқболда таълим жараёнини педагогик ижодкорлик салоҳиятга эга бўлган ўқитувчилар билан таъминлаш иқтидорли мутахассисларнинг “Олтин фонди”ни яратиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абдулазиз Мансур. Қуръони Карим маъноларининг таржима ва тафсири. – Т. : Тошкент ислом университети, 2004. -624 б.
2. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий: Саҳиҳи Бухорий: Ал-жомеъ ас-саҳиҳ (2 та китоб) – Т.: Ўзбекистон, 2021. – 1728 б.
3. Авесто. Тарихий–адабий ёдгорлик. Н.Жўраев Т.: Гафур Ғулом, 2015 – 699 б.
4. Беруний Абу Райҳон. Асарлар / Қадимдан қолган ёдгорликлар. Т. 1. Таржимон А.Расулов. – Т.: «Фан», 1968. – 488 б.
5. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., М.: Издательский центр «Академия», 2004, 208 с.
6. Огородова Т. В. Акмеологические основы деятельности: учеб. пособие. – Ярославль: ЯрГУ, 2010. – 116 с.
7. Олимов Қ. Т. ва бошқ. Мутахассислик фанларини ўқитиш методикаси. Олий ўқув юртлари магистратура талабалари учун ўқув қўлланма. Т. «Фан», 2006. – 150 б.
8. Фаробий Абу Наср. Фозил одамлар шахри. – Т.:Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси, 1993. – 224 б.